

૮૬

દેઈદાસ

Chap - ૪૭

સંવત ૧૬૩૩ = ઈ. સ. ૧૫૭૭ માં કવિએ આ દિનિ અકબરના સમયમાં લખી છે અને તે માળવા દેશના દેવાસ નગરમાં લખાઈ છે. તે વખતે જલાલદીન મહમ્મદ અકબરસાહે (૫, ૧, ૩૩૧ ૮) રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે કવિએ આ દિનિની રચના કરી છે, અને અકબરના એકે હજાર રાજ્યની તૈયારી ખૂબ પ્રશંસા કરી છે.

આખી દિનિ ઉપર રાજસ્થાની અને તટ્કાલીન હિન્દી ભાષાની ઊંડી અસર છે. આ દિનિની બે હસ્ત પ્રતો મળી છે જેમાંની એક ગુરકામાં 'મધુમાલતીની કથા' સોધી લખાયેલી છે. એની ભાષા પ્રમાણમાં અશુદ્ધ અને વૂટક છે. ઘણી સ્થળે રાબ્દો એવી રીતે લખ્યા છે કે વાંચવાની અને સમજવાની ગુણવતી ઉભી થાય. ક્યાંક તો અક્ષરો ખૂબ લખવાના રીતે ગયા છે, એ કદાચ કડીઓની સંખ્યા સમજાવ આપેલી છે અને તે ૭૧૫ છે. એ ગૂંચલ સં. ૧૮૮૭માં જેક વદ ઓધના તૈજ થયેલી છે.

રાજસ્થાન પુરાતત્વ મંદિર - જયપુરના હસ્ત લિખિત ગ્રંથ - સંગ્રહની નં. ૩૫૫૬ વાળી પ્રતમાં આ દિનિ 'મધુમાલતીની વાર્તા' પછી ઉતારેલી છે. આજ દિનિની બીજી પ્રતિ, એ જ સંગ્રહની ૨૧૬૮ નંબરની પોથી છે. એ સં. ૧૭૮૨ માં ઉતારવામાં આવી છે તેમ છતાં ભાષાની દૃષ્ટિએ તેમાં લહિયાએ વધુ સીવર રાખી છે એ સ્પષ્ટ છે. અક્ષરો એકસરખા છે. ભાષાની તોડેમરાડે પણ સ્પષ્ટ છે અને દરેક કથાની કડીઓની સંખ્યા જુદી જુદી ગણાઈ છે. એકંદરે આ દિનિ ઘૂઘા મોટા અંશે ગુજરાતી પરંપરાથી જુદી પડે છે અને તેથી જ આ વાર્તાઓનો વધુ સંભવ સંસ્કૃત ખ્યાલ અર્થમાં આવ્યો છે.

સામાન્ય રીતે વાર્તા-શૈલી સરળ, પ્રવાહી અને વૈચલ્ચ્ય છે. લેખક વાર્તામાં ઝીણા ઝીણા વિગતો પૂરવાનો લોભ ક્યાંય દુરતા હોય એમ દેખાતું નથી. માત્ર સરળતાથી જ વાર્તા સમજાઈ જાય એટલે સંક્ષીપ્ત સાધારે દર્શાવેલી શૈલીમાં વાર્તા કહી જાય છે. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ આખી દિનિ સોવસોડે કડીઓમાં પૂરી થઈ જાય છે. ભાષા અને શૈલીનો ખ્યાલ આવે એટલા પારે આગામી દૃષ્ટિએ આ વાર્તાનું સુંદરતાં સુંદર સ્ત્રી-વર્ણન અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

વસનપાલિ કુમરી દઈ આવજ, આધાર તબ દીધો તિહાં રાજા.

કિયો પિયોરે સકલ પરિવાર, કંઠ્યા કારણ કમો સિલગાર ૩૩૩૩

૯૭

સ્યોમ ડેસ અર ઘૂંધજ રી, માંતુ જાગ થઈલ પરિ ચહેઈ ।
મીલી ડાંન વણી સુધ સમ, સાસ્ત્રી લિલાટ નચી સમિ આમ ॥૩૪॥
તાપરિ અંગરૂખા ભૈષ, કીચો તિલક જુમી રાસિ રૈષ ।
ભુંદ જાણી જિસા કી દંડ, કાજલ પિત્ર મહિ ન સરિ ખંડ ॥૩૫॥
મૃગ જીલ સમ લીચન ભૈષ, કનક દિગ્ધ માંતુ કસલ કપૌલ ।
નયન કાલ જલિ બરણી રુપ, વાણી રુપ રુપિ સમ જનુર અરુપ ॥૩૬॥
કીર નામિકા ગાંધી સમી કૂલ, રૈષન ભૈષ સું કાંમ સત્તુલ ।
ખલિ નોદર અઝૂલ (ગા), ભાંવર ખૈષ અર ખૂરી આભ (ગા) ॥૩૭॥
વૈસર નાક ભૈષ રુપું ભારી, કાંમ દૈવ માંતુ વનસિ વન ।
~~સિઝન (સિઝન) સુષ દૈષ જોધા જોઈ નૈન~~
સિઝર સુષ દૈષ જોધા જોઈ નૈન, તરફ તરફ જ પાવ પાવ મૈન ॥૩૮॥
તિલક કપૌલ બુધિ ના કીન, રતિપતિ જામ આપ કરિ દીન ।
અધર સુરંગ પરવાલી જૈતિ, હિંગલુ કોલ માં નલ વાન ॥૩૯॥
દસવ દાડિય કિસી ભાંતિ, કીર જાંભી ધરી ની પાંતિ ।
કોડિ અથગોદના અરધ, હિમ મીજિ સું મિત જ કોધ ॥૪૦॥
કુચ કકોર દીઉ સમભુંલ, મનમધ માંતુ મંજરિ વુલ ।
કીકલ ભુંલિ કિંકરી તરધ, મિરહિ દિષ્ટ અરકુત રરધ ॥૪૧॥
તાપરિ અંગયાં અસી સુરંગ, માંતુ શીવજીતણ અઢી અનંગ ।
નાલિ કુંડલ જલિ ગીનલી આહિ, ભાંવર જસ કાંમ સમીયર માહિ ॥૪૨॥
ભાંદ જુગલ જલણિ મમદિસ, રંગ સરગ જસધ કુર ખીસ ।
મીલી ભાર મળી કંબુલી, કદરી માંતુ કુંદકો કલી ॥૪૩॥
જ હસુ તલા સોલા વજાંણિ, કુંદકલી જસિ કડિ આંણિ ।
ભૂંડી લંક બનિ સુભ કાપ, કુચ કું ભાર કુરિ મતિ જય ॥૪૪॥
ત્રાપસિ જંભો દૈકલ રહી, કાંમ દૈવ અસી મતિ ઠહી ।
કરિ મૈષલા સખર સુઠાય, મદનરામ જસ કિય નિરખાંણ ॥૪૫॥
કુંદલિ જંધ માંતુ ઉલટી ધિરી, કુંકમ રંગ સોલિત ધર ધરી ।
ગરગલ નિતંબ માહે ગય આલ, મંદ ગતિ અલ મવાલ ॥૪૬॥
હંચ જીસ સમાન સમાનલી વાડિ, માંતુ વિરસી આપકુ ઘડી ।
જોલા રૂપ રંગાર બનાય, ગરિ વરમાલ ઠાઠિ ભાવ આઈ ॥૪૭॥

આમાં સુદેવ રાજકુમારીના નખસિખ વર્ણનનો ઉલ્લેખ કરીને પ્રયત્ન
ધ્યાન ખેંચે છે. કેવિ જીવન વિશે ક્યાંય કોઈ સામાન્ય વિધાન
ફરવા સંકેતો નથી. એક જ જગ્યાએ ભાગ્યની પ્રબળતા વિશે
કેવિ ઉલ્લેખ કરે છે. (અગનકુલની કથા - કંઠાંક - ૧૭). બાકી
વિશ્વના નાજ્યનું વર્ણન પણ એવો આછું જ કર્યું છે. વધુ
મહત્વની વાત એ છે એની વિશ્વ વિશેની કલ્પના પરંપરાગત
ગુજરાતી કલ્પના કરતાં કંઈક જુદી પડે છે એ જ. જેન અસર
લગભગ અદૃશ્ય છે. આ વાતઓમાંથી પ્રગટ થતું વિશ્વનું
ચિત્ર વધુ ગંભીર અને વાચકોને લાગે છે. સાદી જ વાતઓમાં
કલ્પનાનું ઉત્કૃષ્ટ ગુજરાતી પરંપરા કરતાં કંઈક જુદા પ્રકારનું
છે અને એમાં સૌંદર્યકૃષ્ણ વધુ પ્રભાવમાં દેખાય છે.